

Ton Anbeek schreef roman over jongens in jeugdinstelling

De universiteit voor de criminaliteit

FOTO: RON ZWAGEMAKER

Vast, heet zijn boek. Auteur Ton Anbeek schreef een roman waarin de groepsdynamiek in een gesloten jeugdinstelling centraal staat. Hij pleegde research door 'mee te draaien' in een instelling en met de jongeren mee te gaan op kamp. Wat is hem opgevallen en hoe kijkt hij als buitenstaander aan tegen het justitiële systeem? 'Opsluiten is een veroordeling tot verveling.'

Olaf Stomp

Criminele jongens en hun milieu. Wat doen ze, hoe zijn ze? Zijn belangstelling voor dit onderwerp voert terug naar zijn eigen jeugd, zegt Ton Anbeek, emeritus-hoogleraar letterkunde en schrijver. Opgegroeid in de jaren vijftig in het christelijke Veenendaal, raakte hij bevriend met Nico. Samen zaten ze op de eerste openbare school in de gemeente, waar kinderen van liberale ouders uit de betere kringen en 'asociale' samen in de schoolbanken belandden. Nico's vader was een dief, zo werd verteld in het dorp en dat boeide de jeugdige Ton mateloos. Een bezoek bij Nico thuis – waar het zo volstrekt anders toeging dan bij de familie Anbeek – maakte diepe indruk. Zelfs na meer dan vijftig jaar somt Anbeek, bedachtzaam en zorgvuldig formulerend, de details van dat bezoek moeiteloos op. 'Het huis had geen hal, je stond meteen in de huiskamer. Zijn moeder lag uitgestrekt op de bank. Nico liep druk heen en weer en kreeg plotseling een klap van haar. 'Ik deed toch niks', zei hij. "Deze klap was voor alle keren dat je wel wat hebt gedaan", was haar antwoord daarop.' Ook het afvegen van het snot uit haar neus aan het afgesleten kleed op het bank waarop een hert met een gewei stond afgebeeld, staat Anbeek nog helder voor de geest.

De Telegraaf

Hoe het Nico vergaan is in het leven, weet hij niet. Wat bleef was Anbeek's fascinatie voor jongens uit een zwak sociaal milieu die in het criminele circuit terechtkomen. 'Toen ik met pensioen ging en nadacht over de dingen die ik altijd had willen doen maar waar ik nooit toe gekomen was, bedacht ik: je hoort zoveel over die jongens. Wat zijn dat nou voor jongens? Zijn ze zoveel erger dan Nico?'

Hij besloot er een roman aan te wijden en sprak over zijn plan onder meer met een psycholoog die in een forensisch instituut in Amsterdam werkte. Een keurige, bedaarde en chique locatie vlakbij het Vondelpark in Amsterdam. De vrouw had in het verleden in een justitiële jeugdinstelling gewerkt. Anbeek: 'Zij zei: "Als je echt wil snappen hoe het daar aan toegaat moet je van half twee tot tien uur 's avonds meelopen op zo'n afdeling in een inrichting." Verder antwoordde ze op mijn vraag of ze het werk in die inrichting miste, meteen: "Iedere dag!" Dat vond ik zo mooi en zo fascinerend.'

Bij andere hulpverleners die hij voor zijn boek interviewde, bespeurde Anbeek diezelfde ambivalente gevoelens. 'Ze zijn heel eerlijk en open over die jongens in de inrichting. Op een manier die niet erg hoopgevend is, want wat je dan hoort is

>>>

>>> rechtser dan wat in *De Telegraaf* te lezen valt... Aan de andere kant zijn hulpverleners waanzinnig enthousiast. Ze hebben een enorme inzet en zijn erg begaan met de jongeren.'

Afspraak geschonden

Anbeek liep vervolgens een tijdje mee in een justitiële jeugdinstelling. Hij kan de naam ervan niet noemen, zegt hij. Hij trekt een bedenkelijk gezicht. 'We komen nu op een beetje moeilijk punt.' Hij legt uit dat het boek tot scheve gezichten heeft geleid bij het management van de instelling. 'Ik ben vooraf enorm geholpen door een directeur daar. We hadden leuke gesprekken over literatuur. Maar na het verschijnen van mijn boek kreeg ik eerst geen enkele reactie toen ik dat naar hem en een aantal andere medewerkers stuurde. Dat snapte ik niet. Ik kan me voorstellen dat je niet staat te juichen over de manier waarop ik gebeurtenissen in de instelling beschrijf. Toch is het, zoals mijn uitgever ook zei en daar was ik zeer content mee, met compassie geschreven. Uiteindelijk kreeg ik een e-mail waarin stond: je hebt een afspraak geschonden, je hebt de instelling niet anoniem gehouden. Maar ik ben op meer plaatsen geweest. Bovendien, mijn boek is fictie, een flink aantal gebeurtenissen is verzonnen, zoals de opstand die onder de jongeren uitbreekt.'

Hoopten ze op een rooskleurige beschrijving, denkt u? En dat is naïef...?

'Ja, dat denk ik wel. Ik denk dat hun teleurstelling is gebaseerd op het feit dat ik niet laat zien dat die jongens zich allemaal verbeteren als ze vastzitten. Ik vind de kritiek (over het schenden van de afspraak, OS) niet terecht. Ik heb niemand herkenbaar weergegeven. Maar dat ik de sfeer weergeef van wat ik heb gezien en gehoord, dat kan toch niet anders?'

Anbeek is teleurgesteld over de reactie vanuit de instelling. 'Ik dacht: wat jammer. Je nodigt een buitenstaander uit en die een buitenstaander heeft dan uiteraard de visie van een buitenstaander...'

En wat is uw visie?

'Dat het niet werkt om jongeren op te sluiten. Er staan hooguit twee uur therapie per week tegen de godganse dag opgesloten zitten met andere

jongens met problemen waartegen je je vechtend moet zien te handhaven.'

Anbeeks conclusie is dat het opsluiten van deze jongens op zijn zachtst gezegd niet bijdraagt aan de beoogde resocialisatie na vrijlating. Het systeem werkt niet. De jongens vervelen zich de hele dag en zo merkte hij: ze scholen elkaar juist bij in hun crimineel gedrag. Illustratief vond hij een gesprek tussen twee jongens dat hij opving tijdens een trip naar Duitsland met de groep. 'Dat ging over hoe je natte coke zo snel mogelijk droog krijgt en hoe je iemand die een mes heeft met blote handen kunt ontwapenen. Natuurlijk hebben die jongens dat soort gesprekken! Dat kun je ze niet kwalijk nemen. Als je ze bij elkaar zet en opsluit dan stimuleer je dit gedrag. Het wordt een universiteit voor criminaliteit.'

Om zijn stelling kracht bij te zetten, verwijst hij naar een uitspraak van een rechter in een boek *Rotjongens* van Bibi Dumon Tak dat hij las. 'Daarin zegt deze: "Wij houden jongens zo lang mogelijk uit de gevangenis." Dat is toch eigenlijk heel vreemd? Daarmee geef je als rechter aan bezwaren te hebben tegen het instituut opsluiten.' Hij zag het ook bij rechtszittingen die hij bijwoonde. 'Rechters probeerden van alles om die jongens buiten de gevangenis te houden. Terwijl het soms niet misselijk was wat ze op hun kerfstok hadden. 'Opsluiten is een veroordeling tot verveling, heb ik gemerkt.'

Wat is het alternatief?

Dat is een goede vraag. Als ik het gedrag van de maatschappij tegenover deze jongens zou moeten samenvatten dan is het: doen alsof. Doen alsof het allemaal herstelbaar is en doen alsof er volmaakte remedies zijn. Maar die verschillende remedies die er zijn hebben allemaal bezwaren.'

Hij voerde een gesprek met een doorgewinterde groepsleider die hij vroeg hoeveel van de jongens uiteindelijk goed terechtkomen. 'Hij moest heel lang nadenken en zei toen: "Goed terechtkomen, dat is sterk uitgedrukt. Laten we zeggen terechtgekomen. Ik denk twee van de twaalf. Die houden zich dan met lichte vergrijpen als 'n beetje dealen bezig." Dat is toch een merkwaardig laag rendement?'

Dat is de vraag. Zou met een ander systeem het rendement beter kunnen zijn?

'Wat die rechters doen is goed. Die jongens zo lang mogelijk buiten de instelling houden. En met ambulante zorg kun je ook maatregelen nemen.'

Er zit ook een strafcomponent aan de maatregel...

'Dat is zo maar dan moeten we daar als samenleving eerlijker over zijn. En niet doen alsof de remedie opsluiten helpt en doen alsof ze er beter uit komen dan ze er in gingen. Natuurlijk, er zitten een paar gevaarlijke jongens bij. Maar de meesten zijn dat niet en daarvoor geldt dat er betere methoden zijn dan opsluiten, ambulante zorg bijvoorbeeld. Dat bij elkaar zetten in een groep en veroordelen tot verveling is funest. Ledigheid is des duivels oorkussen, zegt het spreekwoord. Dat klopt. Zeker voor de vele ADHD-gedreven jongens die er tussen zitten.'

Terug naar het begin, toen u binnenkwam in de instelling om research te doen voor uw boek. Hoe legde u contact met de jongens?

'Dat ging heel erg gemakkelijk, terwijl ik vooraf dacht: dit wordt een totaal ehech. Hoe kan dat met zo'n groot leeftijdsverschil iets worden? Ik vertelde dat ik les gaf over boeken en dat ik nu heel andere dingen wilde gaan doen en in hun verhalen geïnteresseerd was. "Boeken", vroeg een van de jongens vervolgens, "ook gedichten?" Toen kwam het krankzinnige moment dat ik binnen een kwartier van vier jongens een pak met gedichten kreeg die ze zelf hadden geschreven. Van die gedichten werden ze rustig, zeiden ze. Ik vond dat ontroerend. En die gedichten zijn hartverscheurend. Je ziet hun eenzaamheid erin terug en het onbegrip over waarom ze zo lang worden opgesloten. De gedichten weerspiegelen ook hun lage zelfbeeld. En dat ze zo graag anders willen worden omdat hun moeders dan weer van ze zouden houden. Ik ben geen slechte jongen maar ik heb slechte dingen gedaan, hoorde en las ik vaak.'

'Ze waardeerden het heel erg dat ik ze serieus nam, dat ik naar hun verhalen luisterde. Ik was ook vermaak voor ze. Het was belangrijk voor ze dat er weer eens iets gebeurde op de afdeling. En ik hoefde niets van ze, zoals de groepsleiding en de psychologen natuurlijk wel.'

Van enkele hulpverleners vernam ik kritische reacties op uw boek. Het beeld van de groepsleiding zou te negatief zijn en te stereotiep. Wat vindt u daarvan?

'Dat vind ik jammer, zo'n reactie. Want de groepsleiding negatief afschilderen is niet mijn opzet geweest. Ik heb juist veel waardering voor ze.'

Maar de kritiek vindt hij niet terecht. 'Ik beschrijf een aantal hulpverleners en die zijn heel verschillend in hun aanpak. De Torkoe (*), die ik als de geïdealiseerde hulpverlener beschrijf, is een heel andere man dan Kees (twee personages uit het boek, OS). Wat ik ook wilde laten zien is hoe moeilijk het is om hulpverlener te zijn. Ik hoorde van iemand dat ik heel treffend heb beschreven hoe de jongens Kees gek maken door om hem heen te zoemen. Zo gaat dat echt. Op een gegeven moment word je daar stapelgek van.'

Wat was uw indruk van de groepsleiders?

'Twee hulpverleners die in het boek de Torkoe en Sandra zijn geworden als personage, waren de besten. De Torkoe had twee belangrijke eigenschappen die hem goed maakten. Hij had een graad in een vechtsport. En dat demonstreerde hij aan de jongens als ze er lang genoeg over zeurden. Daarnaast was hij heel rustig en had veel empathie voor de jongens. Die combinatie van fysieke kracht en empathie is ontzettend belangrijk, volgens mij. Je moet je wel kunnen verdedigen. Sandra had dezelfde eigenschappen, maar gaat eraan onderdoor omdat ze niet goed genoeg afstand kan houden tot de jongens. Het is een ontzettend zwaar beroep. Ik zou het zelf nog geen halve minuut uithouden.' •

(*) Door de jongeren in het boek wordt een van de groepsleiders Torkoe (De Turk) genoemd.

CV

Ton Anbeek (Ede, 1944) is literatuurwetenschapper en schrijver. Tot 2005 was hij hoogleeraar letterkunde aan de Universiteit van Leiden. Hij is daarna met emeritaat gegaan. Anbeek heeft een aantal romans op zijn naam staan: *Gemeenschap*, *Sisifus verliefd*, *Een ander leven* en *Vast*, zijn laatste boek. Een recensie daarvan staat op pagina 45 in de rubriek *Crossmedia*.